

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 27-76:27-789.5(100)"18"
929Gruber G.

Prejeto: 23. 10. 2008

Stanislav Južnič

dr. zgod., dipl. ing. fizike, Univerza v Oklahomi, Norman, ZDA / Občina Kostel, SI-1336 Kostel
e-pošta: stanislav.juznic-1@ou.edu

Gabrijel Gruber iz Rusije za Kitajce in Američane

IZVLEČEK

Opisano je Gruberjevo delo za prekomorske misijone, ki sega od njegovih mladostnih želja do političnih uspehov na prelomu v 19. stoletje. Kot previden politik je moral upoštevati mnenja ruskih vladarjev, ki so videli koristi jezuitskih mednarodnih povezav le v službi svoje vojske in trgovine. Ideje o turških jezuitskih postojankah na peterburškem dvoru niso bile kaj prida upoštevane, nekaj več uspeha so žele jezuitske pobude za povezovanje s Kitajsko, do Gruberjevih uspehov v ZDA pa je prišlo brez vladnih spodbud. Gruber in drugi jezuiti so imeli svoje pekinške postojanke v največjih čisljih, vendar kitajske in ruske oblasti na svojih mejah niso trpele tako močnega in samosvojega katoliškega reda. Gruber je skušal uveljaviti jezuitski znanstveni in izobraževalni prestiž, ki je v času od Riccija do Hallersteina odpiral vrata Pekinga; vendar so se časi medtem spremenili. Željo po zahodni znanosti in tehnologiji je na peterburškem in predvsem na pekinškem dvoru nadomestilo iskanje trgovskih stikov, ki pa jim Gruber morda le ni bil povsem kos. Ob poznavanju razmer v Novem svetu je Gruber ameriškim jezuitom posvetil dovolj pozornosti, da je lahko s Carrollovo pomočjo obnovil jezuitsko hierarhijo in omogočil razvoj jezuitskega šolstva v ZDA.

KLJUČNE BESEDE

Gabrijel Gruber, Avgustin Hallerstein, jezuiti, Rusija, Kitajska, ZDA

ABSTRACT

GABRIEL GRUBER FROM RUSSIA FOR AMERICANS AND CHINESE

Gruber's work for faraway missions from the youngster's dreams to the political success at the end of 19th century is described. As a real politician he had to accept the standpoint of the Russian sovereigns, who didn't acknowledge the sole value of Jesuit's international connections, but most of all expected military and merchant breakthroughs. The ideas of Jesuit Turkish missions were not very welcomed at Petersburg court, there was more interest for China, but Gruber's USA achievements were mostly his own without any straightforward Emperor's involvement. Gruber and the Jesuits kept their former Beijing headquarters at highest esteem, but Chinese and Russian authorities didn't want so strong and self-assured Catholic order at their borders. Gruber tried to cash the Jesuit scientific and pedagogical welfare, which opened many Beijing doors at the era between Ricci and Hallerstein. But the times had changed. The Petersburg and Beijing courts' interest for western science and technology was replaced with the need for better merchant positions, and Gruber was eventually unable to fulfil the new demands of the day. Gruber paved the way for the ex-Jesuit Carroll's USA Jesuit hierarchy renovation and the Jesuit school foundation.

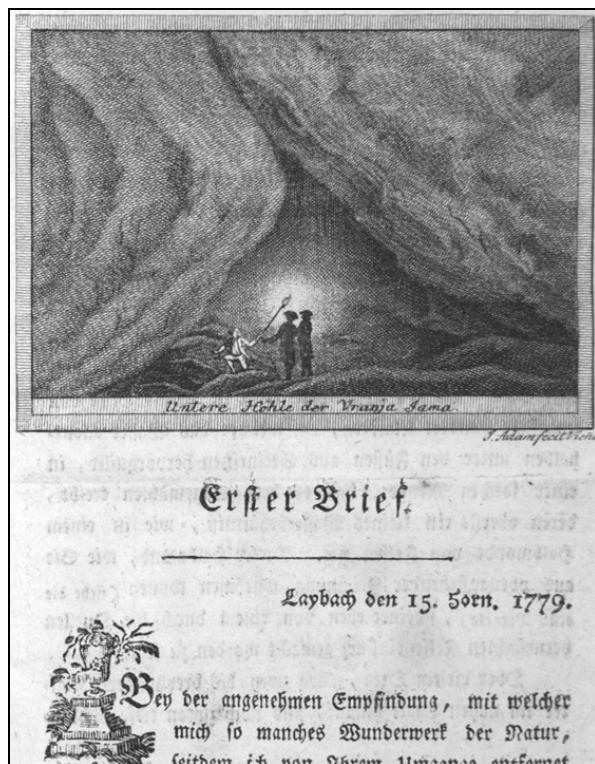
KEY WORDS

Gabriel Gruber, Augustin Hallerstein, Jesuits, Russia, China, USA

Uvod

Naslov pričujočega dela nakazuje vpliv Gabrijela Gruberja na ozemlja danes poglavitnih velesil, katerih moč se je v njegovem času komajda rojevala. Gruber si je kot mlad jezuit želel obiskati Kitajsko, vendar so ga nadrejeni raje obdržali v Evropi. Kasnejši Gruberjevi dosežki so pokazali pravilnost te odločitve; kljub temu pa je Gruber veliko naredil tudi za ruske, kitajske in celo ameriške jezuite.

Rusija je bila s svojim najbolj katoliškim beloruskim delom vred katoliška misijonska dežela v pravoslavnem morju. Sanje Gruberja in drugih jezuitov so se vedno znova vračale h krstu nekatoliških vladarjev in visokega plemstva po legendarnem zgledu Konstantinovega spreobrnjenja v starem Rimu. Konstantinovo krščanstvo je omogočilo katoliški Rim, zato so jezuiti skušali spreobrniti v katoliško vero še kitajske in ruske vladarje. Domnevali so, da bodo vladajočim slojem sledili tudi podaniki. Pekinški jezuiti so stoletja zasledovali ta cilj, čeprav nobenega od kitajskih cesarjev niso uspeli dovolj odtegniti Konfucijevim vplivom.

Gruber z dvema spremljevalcema v svetlobi bakle raziskuje Vranjo jamo. Slika objavljena nad prvim pismom, poslanim dne 15. 2. 1779 iz Ljubljane protozidarju Ignazu Bornu z okrašeno začetno črko B (Gruber, Briefe, str. 1. Fotografiral pisec z dovoljenjem Univerze v Oklahomi).

Gruber je v Rusiji uporabljal misijonarske postopke prilagajanja Matthea Riccija, ki so jih v Gruberjevih mladih letih udeleževali Kranjec Avguštín Hallerstein¹ in drugi jezuiti na Kitajskem. Tudi jezuitski način pridobivanja socialnih položajev in mecenov je vedno sledil enakim temeljnim vzorcem, ne glede na čas in prostor.² Ker sta bila jezuitska kolegija v Polocku in Peterburgu odprta pravoslavni mladini, so Gruber in njegovi sodelavci zanje priredili Riccijev metodo. Učenjaški ugled je Gruberju omogočil dostop do družbene smetane v prestolnici. Za poglavitni cilj si je izbral predvsem spreobrnitev carja, ob tem pa si je obetal še carjevo podporo pri pridobitvi papeževega dovoljenja za delovanje jezuitov. Kar se ni posrečilo drugim, bi skoraj dosegel Gruber z izjemnim osebnim vplivom na cesarja Pavla I. in njegovo družino.

Gruberjev in Hallersteinov most do Kitajske

Gabrijel Gruber je vstopil v jezuitski red pri petnajstih letih oktobra 1755; dvanajst let pozneje je postal duhovnik³ poln upanja na kitajsko misijonsko delo. Za misijone ga je navdušil zgled daljnega sorodnika Janeza Gruberja,⁴ ki je med prvimi jezuiti opisal Kitajsko.⁵ S pomočjo pisem Janeza Gruberja in drugih kitajskih misijonarjev je rimski jezuitski profesor A. Kircher v monografiji "Kitajska" opisal posebnosti kitajskih gora, voda, rastlin, živali, ptičev, rib, kač, kamnin in mineralov. Janez Gruber je leta 1659 prispel v Peking; nato se je vrnil v Rim in Kircherju osebno predal svoje rokopise o Kitajski. Med potjo je obiskal florentinskega velikega vojvodo Ferdinanda II.,⁶ ki po Galilejevem procesu sicer ni bil v najboljših odnosih z jezuiti. Še več drugih znamenitih jezuitov se je pisalo Gruber, med njimi Johann Gruber, ki se je 11. maja 1738 pod Hallersteinovim vodstvom vkrcal na portugalsko trgovsko ladjo namenjeno v Macao.⁷

Zgled sorodnika Janeza je Gabrijela Gruberja spodbudil k velikim dejanjem. V ruskem imperiju je deloval dve desetletji, zadnja leta kot general jezuitskega reda. Ob ekumenskih pobudah je imel v ognju še drugo železo – oddaljene misijone, med njimi predvsem jezuitski "biser" minulih stoletij v Pekingju.

1 Južnič, Chinese-Slovenian Astronomer, str. 60.

2 Chu, Technical Knowledge, str. 61.

3 James, Paul I, str. 72–73; Pierling, nepaginiran rokopis.

4 Janez Gruber (* 28. 10. 1623 St. Florian pri Linzu; ŠJ 1641; † 1680 (Šmitek, Srečavanja, str. 35–36; Verhovc, P. Gabrijel Gruber, str. 1)).

5 Steska, P. Gabriel Gruber, str. 41; Kopatkin, Gabrijel Gruber, str. 8.

6 Feingold, Jesuit Science, str. 269, 284.

7 Laimbeckhoven, Neue umständliche Reiss-Beschreibung, str. 369.

Gruberjeva ljubljanska razmišljanja o Pekingu so podpirali najpomembnejši prijatelji kranjskih jezuitov – baroni Erbergi (tudi Hallersteinova mati je bila namreč iz Erbergovega rodu). Med Hallersteinovim in Gruberjevim delovanjem na Kranjskem je preteklo veliko vode: nikoli se nista srečala, saj je Hallerstein za vedno zapustil Evropo že pred Gruberjevim rojstvom. Kljub zemljepisni oddaljenosti sta zasledovala iste cilje na podoben način. Oba sta s prikazovanjem uspešnejše zahodne znanosti in tehnike prepričevala domorodce o prednosti katolištva. Hallerstein in drugi pekinški jezuiti so kot člani Peterburške akademije prepletali misijonarsko delo z znanstvenim. Podobno je počel Gruber, ki pa pravzaprav nikoli ni zares poskušal narediti znanstvene kariere; zanj je bilo znanje predvsem sredstvo za doseganje verskih in političnih ciljev v Belorusiji, še toliko bolj pa v Peterburgu. V tem se je razlikoval od Hallersteina, ki si je močno prizadeval za številne objave v evropskih znanstvenih središčih, potem ko je opustil jalovo upanje na spreobrnitev kitajskega cesarja.

Po prepovedi jezuitskega reda je Gruber opustil načrt za pot na Kitajsko;⁸ Riccijeve misijonarske postopke prilagajanja je priredil za jezuitska kolegija v Polocku in Peterburgu, v katera je vpisoval tudi pravoslavno mladino. Na Kitajskem so jezuiti obotavljaje sprejemali domačine v svoj red iz strahu

Gruberjeva ilustracija dveh popotnikov med skalnatimi prelomi ob začetku tretjega ljubljanskega pisma, naslovljenega dne 21. 2. 1779 na Borna (Gruber, *Briefe*, str. 24. Fotografiral pisec z dovoljenjem Univerze v Oklahomi).

⁸ Verhovc, P. Gabrijel Gruber, str. 1.

pred rahljanjem discipline;⁹ po drugi strani bi Gruber Ruse rade volje oblekel v jezuitski talar, vendar so ga pestile narodnostne zagate, saj so bili Rusi nadvse nezaupljivi do spreobračanja svojih rojakov v katoliško vero. Gruber se je po svojih močeh prilagajal ruskim posebnostim, a prav daleč ni smel zavoljo sto let starih sporov o običajih, ki so sledili neuspešni ruski vojni proti cesarju Kangxiju. Rusi so z mirom v Nerčinsku (1689) potegnili kratko. Kitajsko cesarstvo se je domala podvojilo, Rusi pa so težko vzdrževali postojanke v oddaljenih sibirskih krajih ob močnem sosedu. To je trajalo vse do poraza v japonski vojni dobri dve stoletji pozneje. Kangxijev uspeh je vzbudil pozornost Evrope, kjer so vse poti še vedno vodile v Rim. Jezuitsko prilagodljivost je hudo preizkusil papež Klemen XI. (1700–1721), saj je skušal zatreti portugalsko prevlado nad daljne-vzhodnimi misijami s sporom o obredih,¹⁰ ki ga je zanetil papežev legat Charles Thomas Maillard de Tournon (1669–1710) v Pekingu konec leta 1705. Ko je Kangxi čez leto dni spoznal Tournonove nakane, je kar pihal od jeze. Med tedanjimi 200–300 tisoči kitajskih kristjanov je več kot polovica bivala v Šanghaju in v sosednjih obmorskih krajih. Seveda je bila večina krščanskih spreobrnjenec s podeželja in ne iz višjih slojev, kamor si je Ricci želel prodreti.¹¹ Jezuitski uspeh je privabil dominikance in druge redovnike, vendar se je zaradi sporov o prilagajanju lokalnim običajem napredek ustavil. Tournonu navkljub je Hallerstein vseeno služil dvoru s svojim poznavanjem astronomije, matematike, kartografije, tehnike in umetnosti. Spor o obredih je po svoje prizadel celo Gruberjevo delovanje stoletje pozneje, čeravno po papeževi prepovedi jezuitov papeževa tiara ni več tako izrecno ovirala njihovega prilagajanja ruskim pravoslavnim običajem.

Znanstveni ugled je Gruberju omogočil dostop do visoke družbe v ruski prestolnici Peterburg na podoben način, kot ga je diplomat Benjamin Franklin (1706–1790) nekaj let prej uporabljal v Parizu, jezuiti pa v Pekingu.¹² Gruber je most do Kitajske gradil na sibirski misiji, ki je dejansko zaživela šele po njegovi smrti (1812–1820) kot sad jezuitskih prizadevanj za obnovo kitajskih postojank. Gruber in njegovi nasledniki so iskali dobro izobražene kandidate za delo na Kitajskem med znanstveniki in matematiki;¹³ vendar so pionirski časi prenosa zahodne znanosti v Rusijo in na Kitajsko polagoma minevali. Kartografija kot eden največjih podvigov jezuitov Hallersteinovega časa na Kitajskem je že dosegla poglobitve cilje s kitajskimi jezuitskimi zemljevidi, ki so bili sprva celo boljši od evropskih.

⁹ Plummer, *China's Diplomatic Evangelists*, str. 24.

¹⁰ Prav tam.

¹¹ Prav tam; Rowbotham, *Missionary*, str. 210.

¹² Schiffer, *Draw the Lighting*, str. 51.

¹³ Peck, *Between Russian Reality*, str. 19.

Cesar Kangxi je na skrivaj naročil evropske geodetske naprave za pristanišče Guazhou; želel si je natančnejših zemljevidov kitajskega ozemlja, ki ga je domala podvojil v vojnah proti Rusom in Mongolom. Jezuitska triangulacija Kitajske je bila končana v desetih letih, medtem ko so Cassiniji za triangulacijo veliko manjše Francije potrebovali pol stoletja.

Med triangulacijo je Pierre Jartoux na osnovi primerjave podnebij pisal, da bi korenina ginseng morala rasti tudi v Kanadi. Njegov dopis prokuratorju misij v Indiji in na Kitajskem je bil leta 1714 objavljen v *Philosophical Transactions* londonske Kraljeve družbe. Jezuit Joseph François Lafitau (1681–1746) je na ozemlju plemena Mohawk blizu Montreala po več mesecih iskanja rastlino res našel blizu svoje nove hiše, čeravno se je pozneje izkazalo, da je izkopal nekoliko drugačno vrsto ameriške korenine.¹⁴ Jartouxovo botanično delo je v Pekingju Hallersteinovega času nadaljeval francoski jezuit Pierre Martiac Cibot (1727–1780). Več njegovih spisov je ostalo neobjavljenih pri Peterburški akademiji, enako pa se je zgodilo Hallersteinovim astronomskim in kartografskim meritvam. Gruber je opisal Cibotovo poročilo o poplavi leta 1761, ki je utopila tisoče ljudi.¹⁵

*Preglednica 1: Štirinajst spisov pekinskih jezuitov, ki pri Peterburški akademiji še danes čakajo na objavo:*¹⁶

1. Parrenin, Dominique. Pismo o veneričnih boleznih *lues venerea* na Kitajskem in postopkih za zdravljenje (21. 3. 1731), ki so zanimali Ribeira Sancheza.
2. Gaubil, Antoine. *Observationes astronomicae 1735 et 1736*. Akademija jih je sprejela leta 1737.
3. Circa ritus sinicos, ki jih je Siegfried Bayer sprejel od Parrenina leta 1738.
4. Benoist, Michel. Kitajska knjiga *Chou King* prevedena v latinščino, ki jo je akademija sprejela leta 1756, kopijo pa ima danes tudi Kazanska univerza.
5. Gaubil. Zapiski o knjigi: *"La Chronologie Chinoise du livre Tsou Chou"*.
6. *Observationes astronomicae Pekini Sinarum factae in Collegio Societatis Jesu ab anno 1717 ad annum 1752*. 369 oštevilčenih in 20 neoštevilčenih strani objavljenih na Dunaju leta 1768.
7. *Observations astronomiques du R. P. Hallerstein faites à Pekin depuis l'année 1754*. Nadaljevanje

¹⁴ Leta 1995 so ZDA prodale Kitajcem 86 ton ginsenga za 75 milijonov dolarjev (Zhou, *The Jesuit*, str. 331, 334, 336, 338); znanstveno delo je tudi tu dalo nepredvidljive gnotne dobičke.

¹⁵ Gruber, Von den Vortheilen, str. 13.

¹⁶ Pan, Šatalov, Arhivni materiali, str. 88.

prejšnjega na 102 straneh opazovanj iz let 1754–1761, ki jih je akademija sprejela dne 14. 8. 1775.

8. Cibot. 1772. *Essai sur la longue vie des homes dans l'antiquité*.
9. Cibot. 1774. *Essai sur les jardins de plaesance*.
10. Cibot. 1775. *Notice sur la culture des champignons*.
11. Cibot. 1777. *Des agaries*. Ilustriran spis.
12. Zapisi o kitajskih kovancih, danes izgubljeni.
13. Del opazovanj in geografskih zemljevidov, ki so jih poslali Gaubil, Ignaz Kögler, Thomas Pereira, Karol Slaviček, Hallerstein in drugi.
14. Gaubilov načrt in opis Pekinga.

Cesar Kangxi je poleg kartografije sprejel še jezuitsko astronomijo. Novim opazovanjem je dal prednost pred kitajskimi zgodovinskimi zapisi. Zatrjeval je, da Gou Shoujing v 13. stoletju ni poznal premikanja sfere zvezd in tako ni mogel meriti dovolj natančno.¹⁷ Jezuiti ob odgovorih na cesarjeva vprašanja niso preveč navdušeno dajali dodatnih podatkov, kar je cesarja nekoliko jezilo. Jezuiti so ostajali nepogrešljivi kitajski astronomi z dolgoročno uporabnimi merilnimi napravami.¹⁸ Medsebojni vplivi kitajske in jezuitske kulture¹⁹ so delovali v obeh smereh, saj Kitajci pred ponizanjem v opijskih vojnah nikakor niso priznavali svojih šibkosti. Samozavestno so oživljali staro kitajsko matematiko po Mei Wendingovi domislici, da ima zahodnjaško znanje kitajske korenine.²⁰ Mei Wending (Wenting, 1633–1721) je bil šolani posebnež brez državnega izpita. Uporabil je Tychovo model s Keplerjevimi elipsami in zbral nekaj tisoč somišljenikov. Vnuka Mei Juecenga (Chüeh-ch'eng, 1681–1763) je poslal služiti na dvor, vendar nobeden od njiju s svojim velikim znanjem ni sodeloval v Hallersteinovem astronomskem uradu.²¹

Sibirija in Kitajska v očeh Katarine Velike

Papežev ukaz o prepovedi jezuitov (1773) je pretrgal dve stoletji izmenjav znanja med Kitajci in jezuiti. Kongregacija za širjenje vere (*Propaganda Fide*) je malo pred Hallersteinovo smrtjo poslala pismo (*breve*) o prepovedi nankinškemu škofu Goddefridusu Laimbeckhovnu in od njega zahtevala, naj ga osebno prebere v Nankingu (20. 1. 1774).²² Ostanki kitajskih jezuitov so bili ne glede na Laimbeckhovno branje premalo številni in predaleč, da

¹⁷ Hu, Provenance, str. 11.

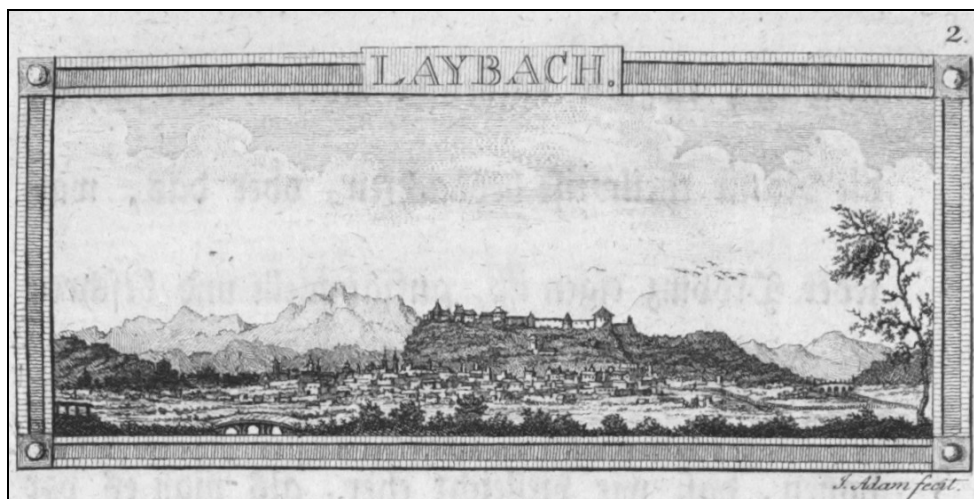
¹⁸ Prav tam, str. 16.

¹⁹ Prenos, sprejemanje, iznajdbe in medsebojna izmenjava (Collani, *The Burgeoning*, str. 220), povzeto po Nicholasu Standaertu z univerze Leuven.

²⁰ Chu, *Technical Knowledge*, str. 331.

²¹ Hu, Provenance, str. 28, 31; Chu, *Technical Knowledge*, str. 131.

²² Dubrovskaja, Misija Jezuitov, str. 191.

Slika Ljubljane Jakoba Adama nad predgovorom prostozidarja Ignaza Borna kot urednika Gruberjevih pisem. Vrezovalec Dunajčan Adam je po tedanji navadi podpisal desno spodaj skupno dvanajst slik, dve plošči in risbo v Gruberjevi knjigi z dopisom "fecit" oziroma "sculp" (Gruber, Briefe, prva stran nepaginiranega urednikovega uvoda. Fotografiral pisec z dovoljenjem Univerze v Oklahomi).

bi lahko zaznavno vplivali na prepovedane jezuite v Evropi. Toliko bolj pa se je vpliv posrečil ruskim jezuitom. Julija 1772 je tretja delitev Poljske povzročila eno največjih poljskih tragedij, ki pa se je obenem izkazala kot neprecenljiva sreča za jezuite; podobno je dobro stoletje prej propad dinastije Ming omogočil razcvet jezuitov pod novimi mandžurskimi gospodarji.²³ Z delitvijo je carica Katarina dobila 1.300.000 novih podložnikov, med njimi dvesto enega jezuita v štirih šolah.²⁴ Število jezuitov se ni bistveno spremenilo do konca vlade njenega sina Pavla.²⁵ Friderik II. Pruski prav tako kot Katarina ni dovolil brati ukaza o prepovedi jezuitov (1773), a se je v manj kot treh letih uklonil željam Vatikana. Tako je Rusija postala zadnje zatočišče nekdanjih 22.589 jezuitov,²⁶ ki so jih ob prepovedi našli le še 10.959.²⁷ Papež ob prepovedi ni izdal bule, kot je bilo v navadi v takšnih primerih, čepravno je dobro vedel, da izbrana oblika ukaza ne bo povsod učinkovita, saj je zahteval sodelovanje posameznih škofov kot papeških zastopnikov.²⁸ In res: Gruberjevi jezuiti so se prepovedi izmuznili skozi rusko šivankino uho.

Ruski jezuiti so bili svetovljani, prav takšen kader pa je Katarina potrebovala.²⁹ Žal so med njimi prevladovali Poljaki, ki jih Rusi niso posebno čislali. Dne 30. januarja 1783 je Katarina kljub papeževemu nasprotovanju imenovala Sistrzencewicza za nadškofa zaradi njegovih sporov z bourbonskimi

dvori. Stanislav Jan Sistrzencewicz-Bohusz je bil prekaljen Evropejec, saj se je svoj čas v pruskih in litovskih armadah povzpel celo do čina stotnika.³⁰ Šele v Gruberju je našel nasprotnika, ki mu je bil kos. Sistrzencewiczev namestnik, jezuit Jan Benislavski, se je po papeževem popuščanju marca 1783 odpeljal v Rim na pet tednov pogajanj o podrobnostih Sistrzencewiczevega ustoličenja. Tedaj je papež vpričo Benislavskega trikrat zatrdil: "Approbo Societatem Iesu in Alba Russia (dovoljujem jezuitsko družbo v Belorusiji)".³¹ To je bil velik formalno-pravni korak za poznejše delovanje Gruberja, ki se je prav tedaj odpravljal iz Ljubljane med Russe.³²

Kitajski, ruski in jezuitski interesi se niso vedno skladali. Beloruski jezuiti so sprva domnevali, da jih namerava carica uporabiti za prenos evropske kulture v Sibirijo ali celo v turške dežele, podobno kot so njeni zahodni sosedje pošiljali jezuite na Daljni Vzhod in med južnoameriške Indijance. Katarina II. je jezuitom raje zaupala vodenje šol, kjer bi sicer morala zaposliti tuje strokovnjake.³³ Čepravno so jezuiti svojo rusko vlogo sprva videli predvsem v misijonskem delu, jim je Katarina nalila čistega vina: z izobraževanjem naj kar se da neboleče vtkejo novo pridobljeno poljsko katoliško prebivalstvo v občutljivo tkivo ruskega carstva. Jezuitski pouk je usmerjala po vzoru peterburških šol; zato so sestavili komisijo z Gruberjem, Franciscusom Xaveriusom Ka-

²³ Chu, Technical Knowledge, str. 79.

²⁴ Kuzniewski, Francis Dzierzynski, str. 54.

²⁵ James, Paul I, str. 55.

²⁶ Prav tam, str. 8–9.

²⁷ Prav tam, str. 13.

²⁸ Prav tam, str. 15–16.

²⁹ Prav tam, str. 22.

³⁰ Prav tam, str. 26.

³¹ Prav tam, str. 34–36.

³² Verhovc, P. Gabrijel Gruber, str. 2.

³³ Moroškin, Iezuiti, 1: str. 86, 94, 98, 126, 194, 212, 360, 362; Archetti, Les Jésuites, str. IX, 9, 99, 200, 216; Tolstoj, Romanism in Russia, 2: str. 91; Schlafly, The Ratio, str. 257.

reum in Michałom Borowskim, ki pa je ustanovila le Polocki Politehniški institut za usposabljanje učiteljev prirodoslovno-znanstvenih predmetov; zanj je Gruber prispeval sliko sv. Ignacija.³⁴

Ruski dvor se je le občasno zanimal za jezuitske stike z Daljnim Vzhodom, ki bi lahko pripomogli k osvajanju tamkajšnjih tržišč. Gruber in drugi so generalnega vikarja Gabriela Lenkeviča³⁵ zaman nagovarjali, naj razširi jezuitske misijone v Madras, pa tudi v Aleppo in drugod po Turčiji v podporo prizadevanjem Katarine II. za razkosanje "bolnika ob Bosporju".³⁶ Carica Katarina je Gruberjeve izjemne diplomatske sposobnosti začela uporabljati že takoj po njegovem prihodu. Njenemu izurjenemu državniškemu očesu seveda ni ušla Gruberjeva nadarjenost, ki jo je nemudoma vpregla v svoje državniške spletke. Leta 1785 je beloruski gubernator Passek izročil jezuitom ukaz dvora, naj v prestolnico pošljejo dva sposobna jezuita. Za tajno nalogo so izbrali komaj prispelega Gruberja in Skokowskega. Gruber naj bi oviral angleški vpliv na Kitajskem, ki je začel naraščati po letu 1785, še posebno po kitajskem sprejemu angleškega odposlanca Lorda Jamesa Macartneyja leta 1792.³⁷ Naloga ni bila lahka, zato je Gruber le počasi napredoval; skupaj s pomočnikom se je vrnil v Polock, kjer sta čakala na ponovni poziv v prestolnico.

Gruber si je seveda znal izbrati učinkovite kitajske pomočnike. Glavni ruski zaupnik v Pekingju je bil nekdanji jezuit, mandarin Louis de Poirot,³⁸ ki se je 20. marca 1770 skupaj s Luigijem Cipollo³⁹ vkrcal na portugalsko ladjo in 20. oktobra 1770 prjadral v Kanton. Slikar Poirot si je mandarinski naslov prislužil z vzornim prevajanjem med Macartneyjevim obiskom, zaslovel pa je tudi s prevodom biblije v kitajščino in mandžujščino. Septembra 1802 je zahteval priključitev h Gruberjevim ruskim jezuitom.⁴⁰ Cipolla je končal medicinske študije, saj je kitajski dvor tisti čas potreboval zdravnike in slikarje. Zahteval je premestitev iz francoske v por-

tugalsko misijo, da bi lahko delal za Hallersteinov astronomski urad. Po prepovedi Družbe je postal propagandist v Pekingu (1776). Cipolla je prosil za sprejem med Gruberjeve jezuite (1805), potem ko mu je Gruber v pismu dodal še prepričljivo vabilo Cipollovega mladostnega tovariša, Eduarda Desperamusa.⁴¹ Domiselni Gruber je znal pihati na duše nekdanjih sobratov, da jih je pridobil za obnovo Družbe.

Za sprejem med Gruberjeve ruske jezuite sta se med drugim priglasila še slovaški astronom Maximilian Hell in nankinški škof Laimbeckhoven.⁴² Tako se je Gruber skozi visoko politiko ponovno povezal z dunajskim urednikom Hallersteinovih del, Hellom. Obenem je znal nagovoriti še najboljšega Hallersteinovega prijatelja, Laimbeckhovna.

Kitajska politika Pavla I.

Večina Gruberjevih načrtov bi spodletela, če si ne bi znal pridobiti simpatij carja Pavla. Pavel je moral pod materinim žezlom pogoltniti marsikatero grenko. Švedski kralj Gustav III. ga je med obiskom v Rusiji leta 1777 sprejel v prostozidarско ložo, zato je Katarina leta 1792 izgnala številne prostozidarje in zaprla Nikolaja Ivanoviča Novikova, ki je leta 1784 opisal jezuite v slabi luči.⁴³ Katarina je zaman poskušala za svojega naslednika postaviti vnuka Aleksandra, vendar je bil vseeno najprej okronan Pavel (6. 11. 1796).⁴⁴

Pavel I. je občudoval cerkvene svečanosti z globokim zanimanjem za vero, kar je prišlo Gruberju še kako prav.⁴⁵ Novi car je bil navdušen nad prusko armado, ni pa maral revolucionarne Francije,⁴⁶ saj je zavrgla blišč Pariza, ki je Pavla navdušil med mladostnim obiskom (1782). Takoj po revoluciji je stotnik malteških vitezov Julio Litta premagal Švede z ruskimi enotami (1790) in v Peterburgu močno vplival na Pavla,⁴⁷ Julijev brat Lorenzo Litta pa je postal nuncij v Rusiji.⁴⁸ Dne 1. junija 1798 je Napoleon zasedel Malto⁴⁹ in Pavel mu je nemudoma kljuboval s svojo izvolitvijo za velikega mojstra malteškega reda (27. 10. 1798). Carjeva naklonjenost malteškemu vitezu je bila sorodna tedanjemu na-

³⁴ James, Paul I, str. 77–78; Pavone-Tavani, Accademia, str. 166.

³⁵ Gabriel Lenkiewicz (Lenkevič, Lienkiewicz, * 15. 3. 1722 pri Polocku; SJ 15. 8. 1745 Vilna; † 10. 11. 1798 Polock (Grzebien, Encyklopedia, str. 359)).

³⁶ Grzebien, Encyklopedia, str. 359; Zaleski, Jezuiti, 4: str. 231; Moroškin, Iezuiti, 1: str. 223.

³⁷ Peyrefitte, Un choc, str. LVII.

³⁸ Louis de Poirot (Ho Ts'ing-T'ai, He Qing Tai, * 23. 10. 1735 Loraine; SJ 9. 7. 1756 Rim; v Peking 14. 8. 1771; † 13. 10. 1813 Peking). Pfister, Notices, str. 965–966; Dehergne, Répertoire, str. 207; Moroškin, Iezuiti, 1: str. 225–226; Moroškin, Iezuiti, 2: str. 318; Zaleski, Jezuiti, 2: str. 136.

³⁹ Luigi Cipolla (Aloys Cibolla, Louis, * Caltavuturo pri Palermu na Siciliji; SJ 5. 11. 1757 Sicilija; † po 1805 (Dehergne, Répertoire, str. 56)).

⁴⁰ Rinaldi, *The Chinese Garden*, str. 263; *Woodstock Letters (ZDA)*, 1886, 15: str. 116; Gruberjevo pismo Carrollu 12. 3. 1804 navaja "lanskoletno" (torej 1803) prošnjo apostolskega misijonarja Poirota v Pekingu.

⁴¹ Inglot, Gabriel Gruber, str. 358; Moroškin, Iezuiti, 2: str. 333. Eduardo Desperamus (* 27. 9. 1737 Chios; SJ 6.11. 1751 provinca Sicilija in 27. 10. 1803 Peterburg; † 26. 11. 1812 (Inglot, La Compagnia, str. 214)).

⁴² Gottfried-Xavier Laimbeckhoven (Nan Hoai-Jen Ngo-Te, * 9. 1. 1702 Dunaj; SJ 27. 1. 1722 Dunaj; † 22. 5. 1787 T'ang-kia-hiang blizu Su-choua na Kitajskem). Zaleski, Jezuiti, str. 413, 427; Inglot, Gabriel Gruber, str. 358; Moroškin, Iezuiti, 1: str. 459.

⁴³ James, Paul I, str. 123, 124.

⁴⁴ Prav tam, str. 85.

⁴⁵ Prav tam, str. 81.

⁴⁶ Prav tam, str. 87.

⁴⁷ Prav tam, str. 100.

⁴⁸ Prav tam, str. 112.

⁴⁹ Prav tam, str. 105.

vdušenju ruskih plemičev nad podobnimi obredi prostozidarjev.⁵⁰

Gruber se je kot izvedenec za geodezijo predstavil Pavlu v Ljubljani (1782) med njegovim popotovanjem po Evropi.⁵¹ Ob obisku Orše v Belorusiji (7. 5. 1797) se je Pavel spomnil njunega srečanja; z Gruberjem sta izmenjala nekaj besed o Jožefu II.⁵² Uspehi na ruskem dvoru so Gruberju omogočili skrivno korespondenco z Napoleonom za prekinitev rusko-angleškega sodelovanja. Napoleon je v tajnih dopisih pihal na Gruberjevo katoliško dušo proti protestantskim Angležem. Ruski časopisi so nenadoma začeli hvaliti Francijo in zmerjati Anglijo, Gruber pa je podprl Pavlov izstop iz druge koalicije jeseni 1800. Carja je tako močno grizla nemoč ruskih vojska, da se je dejansko prelevil v Napoleo-novega zaveznika.

Ob obisku Peterburške akademije je Gruber junija 1799 v francosko napisanem poročilu ponovno prosil carja,⁵³ naj papeža spodbudi k uradnemu priznanju jezuitov. V drugem odstavku je spomnil na papeževo dovoljenje za legitimnost jezuitov v Rusiji. V tretjem odstavku je legitimnost omejil le na Rusijo brez drugih dežel nekdanjih jezuitov. Podčrtal je koristnost jezuitskega izobraževanja mladine v novih ruskih deželah, ne da bi posebej omenil katolištvo tamkajšnjih prebivalcev. V četrtem odstavku je poudarjal diplomatske prednosti razširitve legitimnosti jezuitov, ki bi omogočila uradno podporo nekdanjim pekiškimi jezuitom. Car je seveda imel obilo diplomatskih in trgovskih interesov na Kitajskem, na katere je Gruber pre-mišljeno stavil. Po prevedeni Družbe je bil status jezuitov na Kitajskem seveda zelo majav; zato je Gruber prosil peterburški dvor, naj podpre načrtovano pismo papežu za dovolitev jezuitov. Pisal je o Kitajski "kjer je za celoten uspeh odposlanstva potrebno, da jaz odpotujem in (preprečim) rovarjenje proti jezuitom, ki brez pisne dovolitve ne morejo delovati v (tistih) krajih". V naslednjem, petem odstavku je Gruber poudaril, da njegov načrt podpira vojvoda Parme s številnimi drugimi vladarji vred. Žal je marsikatera potankost Gruberjevih kitajskih načrtov izginila v požaru, ki je leta 1805 povzročil njegovo smrt.⁵⁴

Dne 24. januarja 1798 je Pavel zahteval od Siestrzenecwicza, naj prevzame papeževo vlogo v Rusiji. Rimski papež je namreč brezupno taval po Napoleonovih⁵⁵ italijanskih zaporih do smrti v francoski Valenciji (29. 8. 1799). Gruber in Pavel I. sta urno prepričala avstrijskega cesarja in Napoleona, da je

slednji dovolil konklave v konventu benediktincev na beneškem otoku San Giorgio pod Consalvijevim tajništvom (30. 11. 1799). Kardinal Ercolo Consalvi (1757–1824) je pisal Gruberju (18. 1. 1800 in 22. 2. 1800), da Italija zaupa mnenju ruskega carja glede izvolitve novega papeža. To je bil seveda predvsem diplomatski pesek v oči; pod vplivom carja Pavla I. pa so po trimesečnih razpravah vendarle izvolili jezuitom in Francozom naklonjenega Pija VII. iz Milana (14. 3. 1800), ki je smel delovati v večnem Rimu. Papeževo izvolitev so polocki jezuiti praznično proslavili, saj je novi Petrov naslednik nemudoma sprejel v avdienco jezuita Luigija Panizzonija, nekdanjega tajnika beloruske jezuitske province (1785–1789).

Dne 14. novembra 1799, dobra dva tedna pred sklicem beneškega konklava, je Gruber prosil carja Pavla, naj dovoli volitve Lenkevičevega naslednika na generalni kongregaciji. Podobno je pred 27. septembrom 1785⁵⁶ prosil za volitev generalnega vikarja Lenkeviča, saj je med jezuiti prav Gruber najlaže občeval z dvorom.⁵⁷ Dne 5. februarja 1799 sta Gruber in Joseph Kamienski odpotovala k carju, ki je dovolil izvoliti novega generalnega vikarja; vmes je Gruber obiskal še Siestrzenecwicza.⁵⁸ Gruberju se ni posrečil daljši sprejem pri carju, vendar nikakor ni vrغل puške v koruzo; pozdravil je caričin zobobol in odšel za carjevo družino v Pavlovsk (maja 1799). Tam je počakal carico v vrtu in nato po njenem posredovanju govoril s carjem.⁵⁹ Majhni zviti koraki, vredni vrhunskega politika, saj mu je hvaležna carica stala ob strani tudi v težkih trenutkih po Pavlovi smrti!

Gruber je uravnaval niti poglavitnih katoliških središč politične moči, maja 1800 pa se je nekaj dni posvetoval z vodilnimi jezuiti v Polocku. Dunajčanom je v pismih (31. 7. 1800 in 30. 5. 1801) opisal, kako si prizadeva za carjevo prijateljstvo s habsburškim cesarjem Francem, čeravno Dunajčani naltolcujejo nasprotno.⁶⁰ Veliko carjevo zaupanje je usmerjal k povezovanju katoliške in pravoslavne cerkve in Mariottiju obrazložil unijo vzhodnega obreda znotraj Rimsko-katoliške cerkve (11./23. 11. 1800). Minister Teodor Vasiljevič Rastopčin je v carjevem imenu dal Gruberjev predlog unije oceniti pravoslavnemu arhidiakonu, poznejšemu metropoli-tu Ambroziju, ta pa je pero potisnil v roke najpomembnejšemu pravoslavnemu učenjaku, arhimandritu Eugenu. Eugen je opisal Rusom neugodno papeževo vizijo unije v *Kanoničeskoje issledovanije o papskoi vlasti v hristianskoi cerkvi*. Car po tej kritiki ni odslavl Gruberja z dvora, čeravno na to namiguje pismo C. G. Anastaseviča, poslano Aleksandru

50 Prav tam, str. 107, 109.

51 Prav tam, str. 74.

52 Prav tam, str. 130–131.

53 ARSI, Russia, "Acta Congreg. Gen. Russia", škatla 1027, folio 148r–149r; Ingot, Gabriel Gruber, str. 283.

54 James, Paul I, str. 4.

55 Prav tam, str. 116.

56 8. 10. 1785 po gregorijanskem koledarju.

57 James, Paul I, str. 134.

58 Prav tam, str. 137, 141.

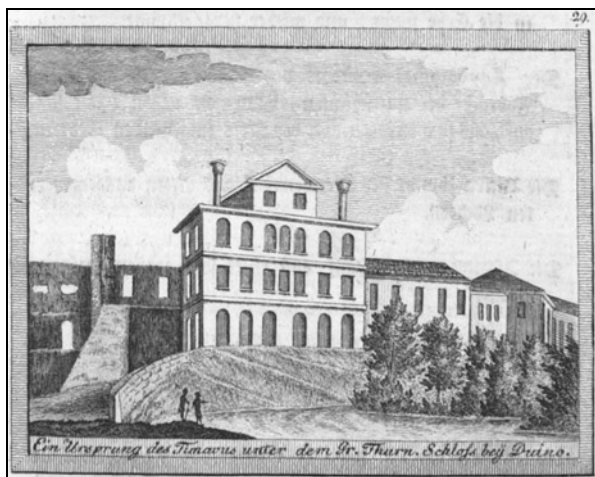
59 Prav tam, str. 154, 156.

60 Prav tam, str. 159; Bibliothèque Slave v Parizu, Russia 4–1.

Ivanoviču Danilevskemu.⁶¹ Nedvomno pa je strah pred unijo pripomogel k umoru Pavla I., ki se je javno proglašal za katolika po srcu.

Pavel je predlagal Gruberju, naj pošlje dva jezuita na Kitajsko. To je bila ena redkih domislic, ki jo je podedoval iz materinih snovanj (1792), po njem pa se ji je vdal celo Aleksander. Maja 1799 sta bila Gruber in Manswet Skokowski povabljeni v Carskoje selo, vendar dogovora ni bilo.⁶² Dne 16. januarja 1800 sta Gruber in Kamienski znova odpotovala iz Polocka, da bi vplivala na carja, žal pa so se ovire kopičile kot gobe po dežju: ogenj v kolegiju Vitebsk je umoril nekaj uslužbencev, luteranski pastor v Polocku je obdolžil jezuite spreobračanja njegovih vernikov, v Polocku so natisnili koledar z napako v zapisu družinskih imen cesarjevega zeta, drznili pa so si celo pripravljati izstop iz koalicije s spodkopavanjem ruskih povezav z Anglijo. Zato so oblasti koledarje zažgale.⁶³

Dne 11. avgusta 1800 je car iz Gačina predlagal turškim oblastem, naj priznajo Gruberjeve jezuite v svoji državi; podobno je predlagal tudi švedskemu kralju. Istega dne je končno le poslal papežu dolgo pričakovano pisno prošnjo za dovolitev jezuitov. Katoliški prelat Philippe Badosse je takoj naslednji teden odpotoval z dopisom (18. 8. 1800). Žal se v naslednjih mesecih "radoživemu pismonoši" ni prav nič mudilo, saj se je sredi oktobra 1800 ustavil na Dunaju, počival v Trstu in Benetkah; tako je komaj

Gruberjeva skica izliva ponikalnice Timav pod gradom grofa Thurna-Valsassina v Devinu pri Trstu, objavljena sredi dvanajstega pisma, ki ga je Gruber iz Ljubljane dne 6. 11. 1779 poslal Ignazu Bornu na Dunaj (Gruber, Briefe, str. 159. Fotografiral pisec z dovoljenjem Univerze v Oklahomi).

61 Prav tam, str. 237.

62 Prav tam, str. 160.

63 Prav tam, str. 171–172.

za božič prispel v Rim.⁶⁴ Pavlovi dnevi so bili že šteti, z njegovim pismom pa je Gruberjeva sekira padla v med.

Izobraževanje kot pot v srce imperija

Gruber si je ruska srca odpiral na Riccijev način, z izobraževanjem ruske mladine. Med letoma 1786 in 1800 je bil profesor matematike, geometrije, fizike, mehanike, risanja in arhitekture za študente in brate laike v Polocku.⁶⁵ V zadnjih dveh letnikih retorike polockih nižjih šol je učil balistiko, pirotehniko, vojno in civilno arhitekturo. Kot prvi ruski predavatelj arhitekture je poučeval na kolegijih Mstislav (1787), Mogilev (1789), Vitebsk (1789); v Polocku (1799) je izobrazil pozneje nadvse uspešne domače profesorje arhitekture.

S poučevanjem in uporabno znanostjo je odpravil pomanjkljivosti neuspešnih ruskih šolnikov, saj je v Peterburgu pogosto primanjkovalo študentov.⁶⁶ Le Moskovska univerza se je tisti čas približala zahodnim vzornicam, vendar so bili njeni standardi njega dni močno nizki, Akademiji v Moskvi in Kijevu pa sta poučevali predvsem teologijo.⁶⁷ Gruber se je zgledoval po abbéju Nicollu (* 1758), ki je vzgajal otroke grofa de Choiseila, ubežnika pred francosko revolucijo. Ruske dame so francoskega velikaša kar se da posnemale, zato je moral Nicolle za dva ducata njihovih otrok leta 1794 najeti kar penzion. Jezuiti Septavaux, Goche in Fromon so mu pomagali pri pouku, dijakom pa so računali 1500 do 2000 rubljev na leto. Nicolle je pozneje zaradi konkurence Gruberjevega peterburškega liceja odšel v Moskvo (1805), v Odesi ustanovil Liceé Richelieu,⁶⁸ po izgonu jezuitov (1820) pa se je vrnil v Pariz.⁶⁹

Dne 29. 9./11. 10. 1800 je Gruber postal prvi rektor novega jezuitskega kolegija carja Pavla I. v Peterburgu, kjer je predaval eksperimentalno fiziko šest ur tedensko ob torkih in četrtek popoldne. Urno je poskrbel za gradnjo kolegija in obnovo cerkvenih zgradb. Dne 20. 11./2. 12. 1800 je za pridiganje in pouk vpoklical devet jezuitov iz Polocka; dne 1. 2./13. 2. 1801 so začeli poučevati, po treh mesecih pa so vpisali okoli trideset gojencev. Gruber je zbral knjižnico s petstotimi knjigami, Pavel I. pa mu je dovolil zidavo nove zgradbe kolegija na križišču Katarininega kanala in Italijanske ulice. Car je prispeval 9.000 rubljev za nakup zemljišča, Gruber pa je za 450.000 rubljev zgradil *Noble*

64 Prav tam, str. 179–181.

65 Prav tam, str. 74.

66 Tolstoj, Vzgljad, str. 11, 12.

67 James, Paul I, str. 50.

68 Pavone-Tavani, Accademia, str. 170; Schlafly, True, str. 427.

69 Moroškin, Jezuiti, 2: str. 112–115; Rouët de Journel, La Compagnie, str. 52.

Pension po Nicollovem zgledu z zasebnim prostorom za vsakega visokega ruskega plemiča. Nameral je vsako leto odplačati po 15.000 rubljev dolga z odstotki vred, obenem pa je skušal dobiti nazaj nekoč jezuitsko lastnino na Poljskem. Penzion je odprl 1. 1./13. 1. 1803; do konca leta je vanj vpisal 24 dijakov, pozneje pa 60, medtem ko je Pavlov *Collegium* obiskovalo sto gospodičev, večinoma poljskega rodu.⁷⁰

Jeseni 1802 je Gruber sestavil petnajst členov osnutka *Plan d'education au collège des nobles*. Šestletni učni načrt je bil podoben beloruskim kolegijem, saj je bila prestolnica formalno del beloruske jezuitske province; *Ratio Studiorum* je pogumno priredil novi dobi in okolju. V četrtem letniku so poučevali geometrijo in trigonometrijo; v petem so pouk nadaljevali s civilno in vojaško arhitekturo, balistiko, pirotehniko, teorijsko in praktično hidravliko. V šestem razredu so učili kozmologijo, fizikalno astronomijo, osnove optike, dioptriko, katoptriko, sferično geometrijo, višji račun, mehaniko in eksperimentalno fiziko. Šesti razred je bil preobsežen, zato so dijaki predpisano snov študirali še naslednje leto. Po šestih razredih so pouk naravoslovja in mehanike nadaljevali v dveh razredih filozofije. Gojenci so plačevali po 1.000 rubljev na leto, torej pol manj kot pri Nicollu; od tretjega razreda dalje so se učili ruščine, na voljo pa so imeli še učitelje plesa, risanja, glasbe, mečevanja, po letu 1806 pa celo pravoslavnega popa. Dijaki prvega razreda so bili stari od 7 do 12 let; sprejemali so jih avgusta in s poukom začeli 1. septembra.

Leta 1802/03 so jezuiti poučevali svoje klerike tudi v prestolnici. Prvi razred višjih študijev je bil razdeljen med tri letnike filozofije, drugega pa so ločili na štiri leta pouka teologije. Bodoči jezuiti so živeli skupaj s profesorji v kolegiju, sinove plemičev so nastanili v penzionu, drugi dijaki pa so spali v mestnih hišah. Šolsko leto je trajalo 190 dni, od 1. septembra do konca julija. Tako so počivali le med avgustovsko vročino, toliko več pa je bilo vmesnih praznikov. Med oddihi so se plemiški sinovi v jezuitskih prostorih in na jezuitskih posestih radi pomerili v mečevanju, glasbi, plavanju ali smučanju; igrali so celo biljard, ki ga je ljubil že ustanovitelj jezuitov sv. Ignacij v svojih mladih vojaških dneh. Gruber ni dovolil kartanja in kockanja, car pa je včasih dovolil svojim glasbenikom igrati na Gruberjevih proslavah. Predstavniki kraljevine Sardinije, grof Joseph Marie De Maistre, je večkrat pomagal pri izpiti;⁷¹ izpitem je nekoč osebno prisostvovala celo caričina sestra. Učiteljski uspehi so tlakovali Gruberjevo pot v srce carstva.

Gruber in car Aleksander za južne in vzhodne misijone

Vzgojni zavod za visoko rusko plemstvo so leta 1806 preimenovali v plemiški kolegij (*Collegium Nobilium*), vendar je bil deset let pozneje ukinjen. Pet njegovih nekdanjih študentov se je leta 1825 pridružilo protestom dekabristov⁷² po smrti carja Aleksandra.

Aleksander ni podedoval očetove naklonjenosti do Gruberja, prav rad pa je se je okoriščal z njegovo nadarjenostjo. Njun odnos je bil poln prilagajanja, med katerim sta oba z nezaupanjem gledala drug drugemu pod prste, a sta kljub temu uspešno sodelovala. Aleksander je bil pripravljen Gruberju ustreči ravno toliko, kolikor je od njega pričakoval pomoči. Gruber je vztrajno nadaljeval dotedanjo jezuitsko politiko v Rusiji, čeravno si je predvsem želel deželo zapustiti in voditi Družbo iz Rima. To pa je bilo ravno tisto, česar Aleksander ni mogel dovoliti, saj si je znal pomagati le, če je imel glavo jezuitskega reda pod svojo neposredno oblastjo. Poldrugo desetletje po Gruberjevi smrti so čeri sodelovanja s figo v žepu povzročile izgon jezuitov iz carstva, ki ga zavoljo navskrižja interesov bržkone tudi on ne bi znal preprečiti.

Dne 17. marca 1801 je papež Pij VII. bolj izrecno dovolil jezuite v Rusiji, tako da je Kareu lahko prevzel naslov generala in ne le generalnega vikarja. Leta 1802 je Gruber odprl rezidenco v gradu Rydze pri Rigi; leta 1803 je po carjevem ukazu osnoval misijo nemških kolonistov v Saratovu ob Volgi, naslednje leto v Kleinliebenthalu pri Odesi ob izlivu Dnjestra in leta 1805 v Astrahanu ob delti Volge. V Kleinliebenthal je večinoma naselil alzacijske, bavarske in palatinske Nemce, ki so bežali pred revolucijo.⁷³

Aleksander je bil po svoje bolj dovzeten za obnovo jezuitske prisotnosti na Daljnem Vzhodu kot njegov oče ali babica. Zato sta z Gruberjem rade volje našla skupno smer delovanja v Sibiriji ob kitajski meji, ki je obema obetala korist. Jezuitske želje po misijonskem delu je leta 1802 podprl celo novi minister za notranje zadeve, knez Viktor Pavlovič Kočubej (Kocubei, 1768–1834).⁷⁴

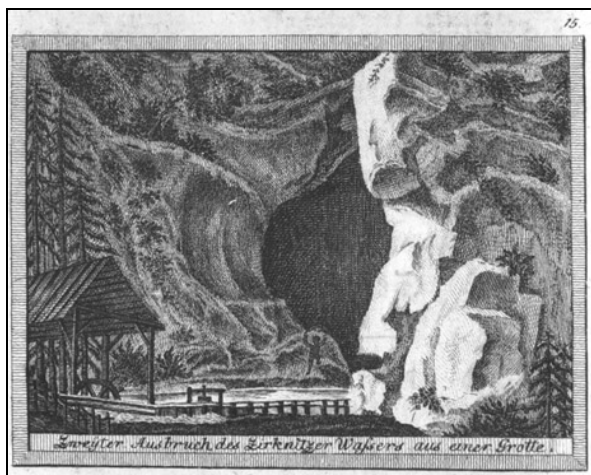
⁷² Schlafly, *The Ratio*, str. 265; Inglot, Gabriel Gruber, str. 366.

⁷³ Kraj so leta 1895 preimenovali v Ksenjewko (Ksenjevka ukrajinsko Malodolinskoje); leta 1934 so zaprli tamkajšnje cerkev kot zadnjo na območju Grossliebenthala, dne 30. 3. 1944 pa so nemški prebivalci zapustili Kleinliebenthal. Tako je Gruberjevo delo po poldrugem stoletju zatrla vihra nove vojne.

⁷⁴ Kočubej je bil ambasador v Carigradu (1793–1798) in vicekanclar leta 1798 (De Maistre, *Peterburgskie*, str. 44).

⁷⁰ Schlafly, *The Ratio*, str. 259.

⁷¹ Prav tam.

Gruberjeva skica drugega mostu čez cerkniško vodo, objavljena na koncu petega cerkniškega pisma, naslovljenega dne 20. 4. 1779 na prostozidarja Ignaza Borna (Gruber, Briefe, str. 57. Fotografiral pisec z dovoljenjem Univerze v Oklahomi).

Gruber je spoznal sibirskie in ameriške razmere že v Ljubljani med prebiranjem Ignaz Bornove⁷⁵ strokovne naravoslovne revije *Physikalische Arbeiten der einträchtigen Freunde in Wien* (1783, 1784, 1785), kjer je objavljaj tudi njegov mlajši brat, Tobija Gruber. Večina piscev je opisovala razmere v monarhiji, nekateri pa tudi Sibirijo ali obe Ameriki; profesor Franz Josef Märter (1753–1827) je v vseh zvezkih priobčeval svoje potopise iz ZDA, kjer je njegov pohod med aprilom 1783 in 1788 gmotno podpiral cesar Jožef II.

Marca 1802 je car Aleksander priporočil Gruberju, naj tri jezuite priključi kitajski odpravi ruske ambasade; tako je izpolnil desetletje starejšo babičino željo. Gruber se ni dal dvakrat prositi; septembra 1802 je določil poljskega patra matematika Norberta Korsaka (Corsak),⁷⁶ Italijana Giovannija Grassija, in brata laika, Nemca Johanna Sturmerja. Zaupal jim je pismo za Kitajce s carskim dopisom vred. Leta 1805 so odpluli prek Danske na Portugalsko in se nekaj časa zadržali v Coimbri. Vendar sta kardinal Consalvi in rimska Kongregacija za širjenje vere postopek ustavila,⁷⁷ car pa je jezuitsko popotovanje jezuitov na Kitajsko dokončno odpovedal. Korsak je odšel v Anglijo, Grassiju so se posrečili bleščeči uspehi v ZDA, Sturmer pa je v Peterburgu izstopil iz Družbe. Gruber je vmes umrl in ni videl, kako je spodletela njegova skrbno pripravljena obnova pekinškega misijona.⁷⁸

Dobro leto po Gruberjevi smrti je car z ukazom (29. 6. 1806) omogočil jezuitom odhod v Sibirijo, čeprav je Siestrzencewicz hotel tja poslati dominikance. Dva jezuita sta bivala v vzhodno-sibirskem Irkustsku, druga dva pa v zahodni Sibiriji. Decembra 1811 sta patra odpotovala iz Polocka proti Irkustsku, prispela pa sta 1. aprila 1812. Razsežnost velikanskega mesta in pokrajine jima je bila vseh draginji navkljub. Pozneje je eden od obeh patrov odšel v zahodno-sibirski Tomsk. Sibirski misija je bila del nadškofije Mogilev, okoli tisoč irkustskih katolikov pa so Sibirci po starodavni navadi imenovali kar Poljake. Povezava med vero in narodnostjo je bila podobna kot med Srbi in Hrvati, zaradi hitrejšega ločevanja obeh jezikov in številnejšega prebivalstva pa se je prej izgubila. Tako se je istovetenje katolikov s Poljaki povsem porazgubilo v evropskem delu Rusije že v Gruberjevem času.⁷⁹

Vodja ruskih uniato, nadškof Krassowski, je stanoval v Polocku tako kot večina ruskih jezuitov. Kmalu se je začel pritoževati nad jezuitskimi krsti otrok uniato v Sibiriji. Rusi so si skozi Sibirijo skušali utreti kopno pot na Kitajsko, nikakor pa niso dovoljevali jezuitom prestopa meje; le-to so kitajski jezuiti prekoračili po cesarjevem ukazu le ob podpisovanju mirovnega sporazuma v Nerčinsku (27. 8. 1689). Dobro stoletje pozneje se je položaj povsem zasukal: ruski jezuiti so lahko obiskovali Nerčinsk vzhodno od Irkutska, kljub vroči želji pa niso smeli na Kitajsko.

Po izgonu (1820) so sibirski jezuiti odpotovali v Galicijo: žal jih ne Kitajci ne Rusi niso potrebovali za urejevanje medsebojnih nasprotij na mejah. Postalni so neprijetni za obe strani, tako da so jih skušali nadomestiti s kakšnim lažje obvladljivim katoliškim redom.⁸⁰ Moskovska, saratovska, južnoruska, sibirski, riška in druge ruske misije niso zaživele tako, kot si je obetal Gruber.

Gruber obnovi jezuitski red v ZDA

Gruber še ni mogel predvideti velikih možnosti ZDA, ki so se v njegovih mladih letih osvobodile angleškega jarma. Imele so tri milijone prebivalcev, med katerimi je bil komaj odstotek katolikov.⁸¹ Američani so se prikupili polockim jezuitom še pred Gruberjevim prihodom, ko so z velikim bleskom gostili Ignacia Tenoria de Carwaila⁸² iz bajeslovnege Popayána v kolumbijski dolini reke Cauca, kjer so jezuiti leta 1640 ustanovili najpomembnejši

⁷⁵ Košir, Prostozidarstvo, str. 34.

⁷⁶ Moroškin, Jezuiti, 2: str. 311.

⁷⁷ Inglot, Gabriel Gruber, str. 358, 363.

⁷⁸ Zaleski, Jezuiti, 2: str. 136; Peck, Between Russian Reality, str. 19.

⁷⁹ Peck, Between Russian Reality, str. 20–23.

⁸⁰ Prav tam, str. 31, 33.

⁸¹ Schlafly, The Ratio, str. 265.

⁸² Ignacio Tenorio de Carwail (* 27. 4. 1752 Popayán; SJ; † 1850 Ciudad de México). Moroškin, Jezuiti, 1: str. 197–198; *Merkwürdige Nachrichten*, 1783, str. 352; Gagarin, Les jésuites, str. 69.

kolegij med Bogoto in Quitom za gospodarjenje s sladkorjem, govedom in rudniki. Ded Ignacia Tenoria de Carwaila je bil oficirski havanski priseljenc, oče José pa si je pridobil članstvo v Popayánski mestni junti.⁸³ Ignacio Tenorio de Carwailo se je šolal pri jezuitih, po njihovem izgonu iz španskih posesti je osem let študiral v Quitu. Leta 1780 je na brigantini jadral proti Lizboni. Čez dve leti je, razočaran nad Madridom, odpotoval preko Francije, Dunkerqua, Pomeranije in Gdanska po tedaj ustaljeni poti v Polock; tam je podaril jezuitom svoje imetje pozimi 1782/83. V Peterburgu je obiskoval carico Katarino; Gruberja ni veliko srečeval, saj je kmalu odjadral nazaj v Novi svet (1. 8. 1788). Po številnih pustolovščinah se je vrnil v Popayán (23. 6. 1796), nekaj let po A. Humboldtovih takajšnjih meritvah povezav med potresi, magnetizmom in svetlobo (1788),⁸⁴ podobnih Gruberjevimi polockim domnevam. Leta 1810 je Ignacio Tenorio de Carwailo v Quitu pomagal svojemu nečaku Camilu Torresu⁸⁵ pri sodelovanju z Bolívarjem,⁸⁶ ki ga je v zvezde koval tudi Humboldt. Ostareli Ignacio Tenorio de Carwailo je zapustil družino s položaji vred (1815), da je lahko kot guadalajarski frančiškan odšel v kalifornijski samostan.

Carwailov in podobni primeri so Gruberja prepričali o koristnosti širitve jezuitskega reda zunaj celinske Evrope. Največ je obetala Anglija, čeravno so se stoletje prej Franciscus Linus in drugi angleški jezuiti morali umakniti na angleški kolegij v Liège. Kircherjev učenec, profesor matematike Linus, se je po letu 1658 za kratek čas preselil v domači London. Priljubil se je tudi ljubljanskim jezuitom, saj je Janez Krstnik Mayr v splošni fiziki leta 1722 zagovarjal Linusovo teorijo par (idrijskega) živega srebra nad stolpom v barometru.⁸⁷ Gruber in Hallerstein sta brala Linusa;⁸⁸ le-ta je tik pred smrtjo zaslovel v sporu z I. Newtonom glede teorije barv, objavljenem v glasilu londonske Kraljeve družbe.

V Gruberjevi dobi se je angleško preganjanje jezuitov uneslo. Od Thomasa Welda so dobili lep grad Stanyhurst v Lancaschiru; Gruber je imenoval Marmaduka Stona za provinciala Anglije z vsemi škotskimi in irskimi misijoni vred (1. 3. 1803), angleški jezuiti pa so se pridružili Gruberjevimi (22. 5. 1803).⁸⁹ Dne 19. 8. 1803 je Gruber opisal Stonu pomen nekdanjih noviciatov v angleški jezuitski provinci; noviciat v Wattenu je deloval do leta 1762, v

Ghentu pa do leta 1773. S poučnim zgodovinskim primerom je Gruber poudaril velik pomen slovesnosti ob otvoritvi noviciata za štirinajst novicev v Hodder Place blizu Stanyhursta (26. 9. 1803). Uvajanja je vodil pridigar skupaj z enajstimi sholastiki, vodja noviciata pa je postal pater Charles Plowden. Gruber je hvalil Stonov prispevek k duhovnemu napredku angleških novicev (21. 2. 1804 in 21. 4. 1804),⁹⁰ saj si je od angleških sobratov veliko obetal.

Manj denarja je bilo mogoče pričakovati v ZDA. Kljub zgodnjim stikom jezuita Rudjerja Boškovića s Franklinom, ZDA pred koncem Napoleonovih vojn nikakor niso bile tako obetavne kot Kitajska ali Južna Amerika. Seveda je po Jeffersonovem nakupu Louisiane (1802) tudi Gruber postal pozoren na velika prostranstva novega sveta. Thomas Jefferson je v pismu Johnu Adamsu ostro kritiziral ponovno vzpostavitev jezuitov kot "korak v temo" (1. 8. 1816);⁹¹ Jeffersona je v Washingtonu obiskal Humboldt, ki je po izgonu ruskih jezuitov raziskal celo Sibirijo (1829).

Gruber je ameriškim jezuitom posvetil veliko pozornosti in Johnu Carrollu pomagal pri obnovi jezuitske hierarhije in utemeljitvi šolstva v ZDA. Nekdanji ameriški jezuiti so pisali škofu Carrollu (25. 4. 1803) iz grofije Charles and St. Mary's o papeževi dovolitvi Gruberjevih jezuitov; vedeli so, da sme Gruber razširiti Družbo po vsem svetu in so se mu želeli pridružiti.⁹² Dne 25. maja 1803 sta Carroll⁹³ in škof Charles Neale iz Baltimora obvestila generala Gruberja, da trinajst nekdanjih marylandskih jezuitov prosi za sprejem v njegovo Družbo. Bili so nasledniki petih jezuitov, ki so pod vodstvom P. Andrewa Whita prišli v Maryland leta 1634. Papeževo prepoved so dočakali pripravljene, saj je enaindvajset jezuitov v Marylandu in sosednjih deželah po prepovedi obdržalo jezuitsko lastnino v obliki združbe (trust), čakajoč na ponovno dovoljenje delovanja jezuitov;⁹⁴ Novi svet je imel pač sodobnejše kapitalistične poglede na imovino, medtem ko so evropskim jezuitom premoženje zvečine podržavili.

Gruber je dobil Carrollovi pismi, datirani 10. marca 1803 in 25. maja 1803, skupaj s krajšim, datiranim 21. septembra 1803. Carrollove predloge je sprejel z odprtimi rokami in mu v odgovoru dne 12. marca 1804⁹⁵ obljubil poslati pomočnike iz Ru-

⁸³ Mendelson, *The Jesuit*, str. XIV, 287, 419.

⁸⁴ Humboldt, *Reise*, 1: str. 521.

⁸⁵ Camilo Torres Tenorio (* 22. 11. 1766 Popayán; † 1816).

⁸⁶ Simon Bolívar (* 24. 7. 1783 Caracas; † 17. 12. 1830 San Pedro Alejandrino).

⁸⁷ Mayr, *Tractatus*, 166^v (poglavje 443), 168^r (poglavje 447).

⁸⁸ Verhaeren, 1969, 521.

⁸⁹ Rule, *Celebrated*, str. 291, 361; Steska, P. Gabriel Gruber, str. 46.

⁹⁰ Holt, *A Bicentary*, str. 105, 114, 117–120.

⁹¹ Schlafly, *The Ratio*, str. 265.

⁹² Hughes, *History*, str. 816.

⁹³ John Carroll (* 8. 1. 1735 Upper Marlboro v Marylandu; SJ 7. 9. 1753 Watten; † 3. 12. 1815 Baltimore).

⁹⁴ Kuzniewski, Francis Dzierozynski, str. 57.

⁹⁵ ARSI, *Russia*, "Epist. Vic. Gen. in Russia" 1802–1808, pismo 13. 3. 1804; *Woodstock Letters*, 1886, 15: str. 118; Hughes, *History*, str. 817; Maryland-New York Province Archives, tudi z nekoliko drugače registriranim pismom datiranim 12. 5. 1804, vendar enakim po vsebini.

sije ali celo iz Anglije.⁹⁶ Med Angleži je imel očitno dovolj podpore, v Rusiji pa ni imel dovolj ljudi večjih angleškega jezika. Carroll je v Baltimoru z Gruberjevimi pooblastili imenoval Roberta Molyneuxa za superiorja jezuitov v ZDA (10. 6. 1805).⁹⁷ Od junija do oktobra 1805 je novi superior Molyneux obnovil prisega ameriških jezuitov, med katerimi pa ni bilo Carrolla.

Jezuit Carroll je študiral in poučeval v severni Franciji in na Nizozemskem; po prepovedi reda se je leta 1774 vrnil domov, kjer so dve leti pozneje (4. 7. 1776) razglasili neodvisne ZDA. Carroll se je energično prizadeval za ustanovitev katoliške akademije Georgetown; zanjo je sestavil učni načrt (1788/89) ob uporabi globusov za študij višjih znanosti z naravoslovjem vred.

Oktobra 1806 so odprli noviciat v Georgetownu, v letih 1806–1811 pa je pripotovalo osem jezuitov iz Rusije. Med njimi je bil Giovanni Grassi, ki je kot prvi poučeval v marylandskem Georgetownu. Jezuiti so tamkajšnjo akademijo dotlej le vodili s tremi od prvih štirih predsednikov, niso pa v njej poučevali. Grassi je akademijo posodobil kot predsednik med letoma 1812–1817,⁹⁸ jezuiti pa so tja prinesli veliko Gruberjevih slik⁹⁹ in z eno od njih okrasili šolsko avlo. Šolo so hromile stalne gnotne težave, otepati pa so se morali tudi nizke kulturne ravni; oba problema nista v tolikšni meri pestila Gruberjevega peterburškega pouka. Jezuiti so si vseskozi prizadevali za prevlado klasičnih jezikov v nasprotju z bolj praktičnimi Američani,¹⁰⁰ zato se sprva dijakov ni ravno trlo v jezuitskih šolah.

Med Američani se je posebej izkazal Gruberjev študent Francišek Dzierzynski,¹⁰¹ ki se je kalil kot profesor (dogmatične) teologije na Polocki akademiji. Med letoma 1794–1809 je študiral pri Gruberju v Polocku, po filozofskih študijih pa je predaval francoščino, fiziko, glasbo in gramatiko na Gruberjevem *Collegium Nobilium* v Peterburgu.¹⁰² Dzierzynski je končal usposabljanje, da je lahko v Mogilevu predaval naravoslovje, geologijo in matematiko. Po de Maistrovem prigovarjanju je Aleksander z ukazom (12. 1. 1812) povzdignil Polocko

akademijo v poglavitno jezuitsko šolo carstva. Leta 1819/20 so v Polocku predavali matematiko celo za uporabo v kemiji in trigonometrijo pa so tznali vplesti v pouk fizike;¹⁰³ žal pa je bil to tudi labodji spev ruskih jezuitov.

Po prepovedi jezuitov v Rusiji je Dzierzynski učil v Bologni (1820), dokler ga ni novi general Luigi Fortis poslal v ZDA. Američani s Carrollom vred so ga sprva postrani gledali kot tujca, neveščega razmer in angleščine.¹⁰⁴ Dzierzynski je predaval teologijo v Georgetownu (1821); študentje so težko izgovarjali njegov priimek, tako da se ga je prijel posrečeni vzdevek "oče Nič (*Zero*)". Po Nealovi smrti se je avgusta 1823 povzpел na položaj superiorja v Marylandu.¹⁰⁵ Leta 1827 je obiskal devet let prej ustanovljeno univerzo Saint Louis, ki se je v prvem desetletju delovanja z manj kot dvanajstimi študenti komaj vzdrževala. Leta 1829 so jezuiti na pobudo Dzierzynskega prevzeli univerzo Saint Louis.¹⁰⁶ Mesto je bilo ob koncu stoletja eno najpomembnejših v državi, lepa jezuitska univerza pa danes v mestu uspešno tekmuje z univerzama Washington in Missouri, čeravno je med sodobnimi profesorji le malo jezuitov.

Gruber je požel manj uspehov pri nekdanjih jezuitih v Latinski Ameriki. Španske kolonije niso obetale večjih možnosti, saj celo Bošković ni smel obiskati Kalifornije. Zavaljo ostre Pombalove vladavine Gruber ni gojil velikih upov niti za obnovo jezuitskih postojank v Braziliji ali Paragvaju, saj je Pombal na brazilske jezuite pritiskal še veliko huje kot na kitajske.¹⁰⁷ V Paragvaj so se jezuitski šolniki vrnili šele v današnjem času, ko si mukoma znova utirajo pot tudi v Rusijo.

Zaključek

Mnenja o Gruberjevih vplivih na zdrahe zgodnje Napoleonove dobe so seveda deljena. Medtem ko ga poljski zavezniki kujejo v nebo, ga marsikateri ruski pravoslavni pisec hudo zaničuje. Resnica je, kot vedno, nekje vmes, vsekakor pa postavlja Gruberja med najbolj zlahtne sinove slovenskega naroda.

Gruber je razvil politiko mednarodnih razsežnosti na čelu reda s svetovnimi povezavami. Vsekakor pravi človek ob pravem času na pravem (generalskem) mestu. Število njegovih objav je za generala dokaj borno, saj je njuna skupna dela pod-

⁹⁶ *Woodstock Letters*, 1886, 15: str. 117; Hughes, *History*, str. 817–819.

⁹⁷ Hughes, *History*, str. 387–388, 394, 397, 820, 873.

⁹⁸ Giovanni Grassi (* 10. 11. 1775 Schilpario pri Bergamu; SJ 21. 11. 1799 Colorno; † 12. 12. 1849 Rim (Grzebien, *Encyklopedia*, str. 543; Schlafly, *The Ratio*, str. 270; Ingot, *La Compagnia*, str. 235)).

⁹⁹ Poplatek, *Paszenda*, *Slownik*, str. 120. Leta 2008 je slovenski jezuit v Georgetownu posnel zelo lep Gruberjev portret.

¹⁰⁰ Schlafly, *The Ratio*, str. 265–267, 271.

¹⁰¹ Francišek Dzierzynski (Dzeržinski, Dzierzynski, * 3. 1. 1779 Orša v Belorusiji; SJ 13. 8. 1794 Polock; † 22. 9. 1850 Frederick v ZDA (Grzebien, *Encyklopedia*, str. 141; Bli-nova, *Iezuiti*, str. 159, 244)).

¹⁰² Pavone-Tavani, *Accademia*, str. 170.

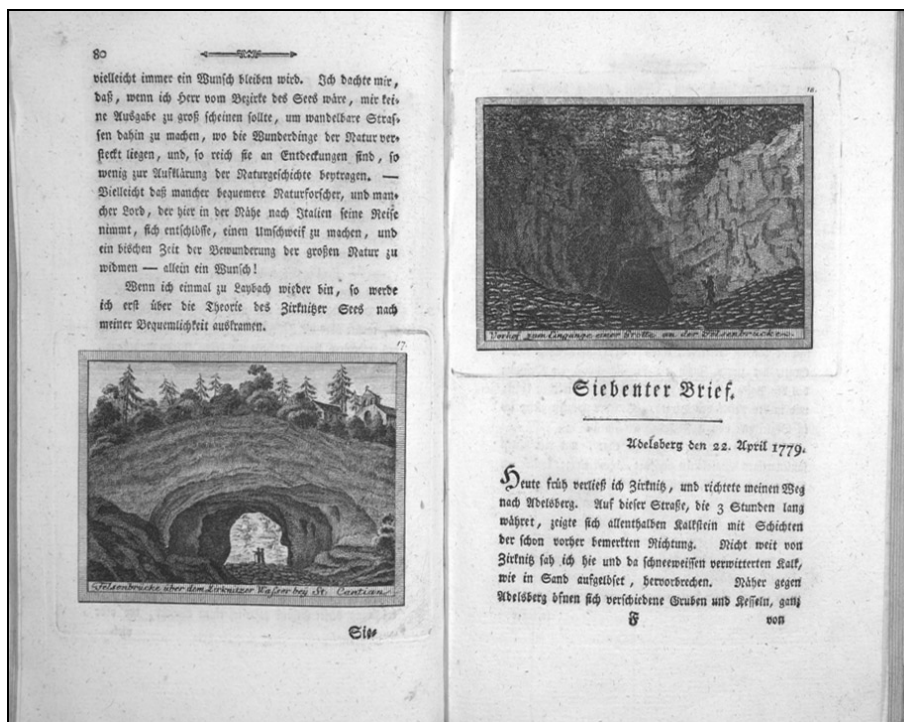
¹⁰³ Pavone-Tavani, *Accademia*, str. 180, 190, 193.

¹⁰⁴ Kuzniewski, Francis Dzierzynski, str. 55; Schlafly, *The Ratio*, str. 270, 272.

¹⁰⁵ Schlafly, *The Post-Suppression*, str. 774–778; Kuzniewski, Francis Dzierzynski, str. 56, 59.

¹⁰⁶ Orlov, *Taini*, str. 345.

¹⁰⁷ Laimbeckhoven, *Neue umstandliche Reiss-Beschreibung*, str. 111.

Konec Gruberjevega šestega pisma iz Cerknice (21. 4. 1779) in začetek sedmega pisma iz Postojne naslednji dan, naslovljenega na Ignaza Borna. Sliki kažeta dva obiskovalca pod naravnim mostom čez cerknisko vodo in moža na ogledu drugega skalnatega mostu (Gruber, Briefe, str. 81. Fotografiral pisec z dovoljenjem Univerze v Oklahomi).

pisoval brat Tobija. Gabriel je malo potoval; dokazemo lahko kvečjemu njegovo "romanje" iz Ljubljane čez Dunaj in Varšavo v Polock ter poznejše vožnje med Polockom in Peterburgom. Toliko dlje pa so jadrjala njegova pisma, ki so v mnogoterih jezikih služila njegovim diplomatskim uspehom.¹⁰⁸

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

- ARSI – Archivum Romanum Societatis Iesu, Rim.
 Russia. "Epistol. Vicar. General. in Russia" 1802–1808, škatla 4A, pismo datirano 13. 3. 1804.
 Russia. "Acta Congreg. General. in Russia", škatla 1027, folio 148r–149r.
 Bibliothèque Slave v Parizu. Russia.
 Pierling, Paul, rokopis. Škatla 4 ("v veliki omari 64"), folio 1 in dalje.
 Maryland-New York, Province Archives.
 Gruberjevo pismo Carollu, podpisano dne 12. 5. 1804.

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana.

Mayr, Janez Krstnik, Tractatus Physicae Particularis & Metaphysicae ad mentem Aristotelis. Explicatus ab Adm. Rvdo. Patre Joanne Babbista Mayr Soc. Jesu Philia Professore emerito. Conscripta Rvdo. & Religioso Fratre Alexandro Tauffer Ord. Coist... Philosophiae auditor in ultimum anum. Anno Partis Virginis 1722...in Gymnasio Labacensi. 165 listov, 200x140 mm. Ms 243.

LITERATURA

- Archetti, Giovanni Andrea: *Les Jésuites de Russie (1783–1785). Un Nonce du Pape a la cour de Catherine II. Memoires d'Archetti*. Paris : Victor Palme; Bruxelles : A. Vromant, 1872.
 Blinova, Tamara Borisovna: *Iezuiti v Belarusi. Rol iezuitov v organizaciji obrazovanija i prosveščenija*. Grodno : Grodnenskii gosudarstvenni universitet, 2002.
 Chu, Ping-Yi: *Technical Knowledge, Cultural Practice, and Social Boundaries: Wan-nan Scholars and the Recasting of Jesuit Astronomy, 1600–1800*. Doktorat na Univerzi Kalifornija Los Angeles, 1994.

¹⁰⁸ Za pomoč pri oblikovanju razprave se zahvaljujem Dr. Lojzetu Kovačiču, D.J., dr. prof. Jožetu Grasselliju in Melonovemu skladu Oddelka za zgodovino znanosti Univerze v Oklahomi.

- Collani, Claudia von: Komentar knjige: Pan, Feng-Chuan. 2006. The Burgeoning of a Third Option. Re-reading the Jesuit Mission in China from Global Perspective. Disertacija Leydenske Univerze. *Exchance*, 36, 2007, str. 220–221.
- Dehergne, Joseph: *Répertoire des Jésuites de Chine de 1552 a 1800*. Rim : Institutum Historicum S. I., 1973.
- Dubrovskaja, D. V.: *Misija Jezuitov v Kitae. Matteo Ricci i drugie 1552–1775 godi*. Moskva : Kraft & Iv. Ran, 2001.
- Feingold, Mordechai (ur.): *Jesuit Science and the Republic of Letters*. Cambridge : Massachusetts Institute of Technology, 2003.
- Gagarin, Ivan (Jean-Xavier), S.J.: *Les jésuites de Russie 1772–1785: la Compagnie de Jésus conservée en Russie apres la suppression de 1772 (sic!): récit d'un jésuite de la Russie Blanche*. Paris : Victor Palmé, 1872.
- Gruber, Tobija: *Herrn Tobias Grubers, Weltpriesters und k. k. Bau- und Navigationsdirektors im Temeswarer Banat, Briefe hydrographischen und physikalischen Inhalts aus Krain an Ignaz Edlen von Born k.k. wirklichen Hofrath*. Vienna : Johann Paul Krauss, 1781.
- Gruber, Tobija: Von den Vortheilen hydrographischen Karten. *Neuere Abhandlungen der k. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften*. 1789–1791. Wien und Prag : Degen, 2, 1795, 2, str. 3–17.
- Grzebien, Ludwig: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*. Kraków : Wydział filozoficzny towarzystwa jezusowego, 1996.
- Holt, Geoffrey, S.J.: A Bicentary: 1803–2003. *Archivum Historicum Societatis Jesu (Rim)* 72, januar–junij 2003, 143, str. 105–126.
- Hu, Minghui: Provenance in Context. Searching for the Origins of Jesuit Astronomy in Early Qing Cina 1664–1705. *The international History Review*, 21, Marec 2002, 1, str. 1–36.
- Hughes, Thomas: *History of the Society of Jesus in North America Colonial and Federal. Volume III*. London : Longmans, Green, and Co, 1917.
- Humboldt, Friedrich Wilhelm Heinrich Alexander baron: *Relation historique du Voyage aux Régions équinoxiales du Nouveau Continent*. Paris, 1814–1825. Prevodi: *Reise in die Aequinoctial- Gegenden des neuen Continents, deutsch bearb. von H. Hauff, nach der Anordnung und Mitwirkung des Verfassers. Einzige von Humboldt anerkannte deutsche Ausgabe des Werkes*. 6 Bde. mit einer Karte. Stuttgart : Cotta, 1861–1862. Stuttgart: Brockhaus, 1970.
- Inglot, Marek, S.J.: *La Compagnia di Gesù nell'impero Russo (1772–1820) e la sua parte nella restaurazione generale della Compagnia*. Roma : Editrice Pontificia Università Gregoriana, 1997.
- Inglot, Marek, S.J., Gabriel Gruber, S.J. (1740–1805): nel bicentenario della sua elezione a generale della Compagnia di Gesù. *Archivum historicum Societatis Jesu*, 71, 2002, 142, str. 353–368.
- James, William Alexander: *Paul I and the Jesuits in Russia*. Univesity of Washington : Dissertation, 1977.
- Južnič, Stanislav: Chinese-Slovenian Astronomer Hallerstein: Provincial and Visitor to Japanese Jesuit Province. *Historia Scientiarum (Tokyo)* 19, 2009, 1, str. 55–71.
- Kopatkin, Viktor: Gabriel Gruber S.J. in njegov prekop. *Kronika*, 1, 1934, 1. št. 8–14.
- Košir, Matevž: Prostožidarstvo v habsburški monarhiji v 18. stoletju ter prostožidarski loži "Združena srca" v Mariboru in "Dobrodelnost in stanovitnost" v Ljubljani. *Kronika*, 46, 1998, str. 41–65.
- Kuzniewski, Anthony J.: Francis Dzierozynski and the Jesuit Restoration at the United States. *The Catholic Historical Review*, 78, 1992, 1, št. 51–73.
- Laimbeckhoven, Godefridus: *Neue umstandliche Reiss-Beschreibung R. P. Godefridi Laimbeckhoven der Gesellschaft Jesu von Wienn nach China abgeschickten Missionarii, darinnen diesen ungemein beschwerlich u. gefährliche Schiffart von Genua bis Macao mit beigemengten vielen gar lehrreichen astronomisch und geographischen Anmerkungen beschrieben, und auf vier Weriangen ihrer Annehmlichkeit halber samt zwei von dem Authore selbst auf eigenen Augenschein fleissigst verfertigten Wasser und Landkarten zum Druck befördert worden*. Wien : Gedruckt Bei Gregor Kurtzböck, 1740.
- De Maistre, Joseph: *Peterburgskie pisma 1803–1817*. S.-Peterburg : Inapress, 1995.
- Mendelson, Johanna: *The Jesuit Haciendas of the College of Popayan: the Evolution of the Great Estate in the Cauca Valley*. Saint Louis : Disertacija na univerzi Washington, 1978.
- Moroškin, Mihail Jakovlevič: *Iezuiti v Rosii: s carstvovanija Ekaterini II-i i do našego vremeni. Čast 1*. Sankt-Peterburg: E. I. V. Kancelari. Ponnatis: 1888. Peterburg : Tipografija tovariščestva "Obščestvennaja Poljza", 1867.
- Moroškin, Mihail Jakovlevič: *Iezuiti v Rosii: s carstvovanija Ekaterini II-i i do našego vremeni. Čast vtoraaja, obnimajuščaja istoriju iezuitov v carstvovanije Aleksandra I-go*. Sankt Peterburg : Vtoro Otdelenije Sobstvenoi Ego Imperatorskog Veličanstva Kancelarii, 1870.
- Orlov (Arlou), Uladzimir: *Taini Polockoi istorii*. Minsk: Belarus. Beloruski prevod: 2002. *Tajamnici polackai gistorii*. Minsk : Polimja, 1995.
- Pan, T.a.; Šatalov, O.V: *Архивные материалы по истории западноевропейского и российского*

- китаеведения (Arhivni materiali) СПб. (Peterburg) : Воронеж, 2004.
- Pavone-Tavani, Sabina: Accademia di Polock, collegi gesuiti e riforme statali in Russia all'inizio del XIX secolo. *Pontificum Institutum Orientalium Studiorum*, 61, 1995, 1, str. 163–193.
- Peck (Zamek-Gliszczyńska), Ana: Between Russian Reality and Chinese Dream: the Jesuit Mission in Siberia 1812–1820. *The Catholic Historical Review*, 87, 2001, 1, str. 17–30.
- Peyrefitte, Alan: *Un choc de cultures. La vision Chinoise*. Paris : Fayard, 1991.
- Pfister, Louis: *Notices biographiques et bibliographiques sur les Jésuites de l'ancienne mission de Chine 1552–1773*. I–II. Chang-hai : Imprimerie de la Mission Catholique, 1932, 1934.
- Plummer, Simon Scott: China's Diplomatic Evangelists. Recenzija knjige: Broickey, Liam Matthew. Journey to the East: the Jesuit Mission to China 1579–1724. *The Tablet*, 5. 5. 2007, str. 24.
- Poplatek, Jan; Paszcenda, Jerzy: *Słownik Jezuitów artystów*. Krakow : Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, 1972.
- Rinaldi, Bianca Maria: *The Chinese Garden in Good Taste: Jesuits and Europe's knowledge of Chinese flora and art of the garden in the 17th and 18th centuries*. München : Meidenbauer, 2006.
- Rowbotham, Arnold H.: *Missionary and Mandarin*. New York : Russel & Russel, 1966.
- Rule, William H.: *Celebrated Jesuits. Vol. II A Cardinal, a Mandarin, and a Refugee*. London : John Mason, 1853.
- Schiffer, Michael Brian: *Draw the Lighting Down. Benjamin Franklin and Electrical Technology in the Age of Enlightenment*. Berkeley/Los Angeles/London : University of California Press, 2003.
- Schlaflly, Daniel L.: True to the Ratio Studiorum? Jesuit Colleges in St. Petersburg. *History of Education Quarterly*, 37, 1997, 4, str. 421–434.
- Schlaflly, Daniel L.: The Ratio Studiorum on alien shores: Jesuit Colleges in St. Petersburg and Georgetown. *Revista Portuguesa de filosofia*, 55, 1999, 3, str. 253–274.
- Schlaflly, Daniel L.: The Post-Suppression Society of Jesus in the United States and Russia: Two Unlikely Settings. *The Jesuits II. Cultures, Sciences, and the Arts 1540–1773*. (ur. O'Malley, John W., Bailey, Gauvin Alexander; Harris, Steven J.; Kennedy, T. Frank), 2006, str. 772–784.
- Steska, Viktor: P. Gabriel Gruber. *Mitteilungen des Musealvereins für Krain*, 1905, str. 43–46.
- Šmitek, Zmago: *Srečevanja z drugačnostjo, slovenska izkustva eksotike*. Radovljica : Didakta, 1995.
- Tolstoj, grof Dmitrij Andrejevič: *Le catholicisme romain en Russie*. Paris : Dentu, 1863. Ponatis: 1874. Prevod: *Romanism in Russia: an historical study*. 1–2. London : Haves, 1874. New York: AMS Press, 1971.
- Tolstoj, grof Dmitri Andreevič: *Vzgljad na učebnuju čast v Rusii v XVIII stoletii do 1782 goda*. S.–Peterburg : Tipografija Imperatorskoj Akademii nauk, 1883.
- Verhaeren, Hubert: *Catalogue de la Bibliothèque du Pe-t'ang*. Paris : Société d'Édition Les Belles Lettres, 1969.
- Verhovc, J.: P. Gabrijel Gruber. *Slovenec*, 24. 3. 1905, 69, str. 1–2.
- Zaleski, Stanislaw, S.J.: *Jezuici w Polsce*. Lwów: Drukarna Ludowej, 1900–1905. Ponatis: Krakow : W.L. Anczyca i Sp. I–IV, 1905.
- Zhou, Yu: The Jesuit Missionaries as Applied Geographers in 18th Century China. *Papers on the Applied Geography Conferences*, 29, 2006, str. 331–339.

S U M M A R Y

Gabriel Gruber from Russia for Americans and Chinese

We claim that Hallerstein changed the politics of the attempted mass convert from the top and rather tried to win Chinese for the European science. The science was always used as the Jesuit propaganda showing that Catholics with better science and technology should also provide a better faith. Hallerstein also added the new moment to his activities: he published as much as possible of his Chinese measurements at Europe (London, Paris, Lisbon, Petersburg, Vienna, and Germany). He eventually took the trouble to publish his best scientific results at Europe. Considering his European publications, he was far the most successful of all Jesuit Beijing missionaries.

The idea of conversion from the top downwards was not buried at all with the Ljubljana Jesuit Hallerstein's new politics at Beijing. His younger countryman Jesuit General Gruber was the most successful follower of the "top to bottom" conversion idea of all times. Gruber got the Emperor's patronage and even free entrances to the rooms of the Russian Emperor Paul I, who usually accepted him with the Jesuit's slogan "*Ad majorem dei gloriam!*" The Emperor even publicly declared himself as "the Catholic by hart". However, at the March 11/23. 1801 evening Paul was murdered at his Petersburg palace St. Michael bedroom.

As a young Jesuit Professor Gruber wished to follow Hallerstein's example at the China Jesuit missions, but he was never accepted. Authorities needed his mathematical and technical abilities at Europe. Gruber certainly followed Hallerstein's

ideas and had considerable success in courting Hallerstein's Chinese successors. In March 1802 the new Emperor Alexander suggested Gruber to send three Jesuits to China, one of them Pole, other German, and an Italian. In September 1802 Gruber choose two mathematicians, Polish Father Norbert Korsak and Italian Grassi, accompanied with German brother Johann Sturmer. Gruber gave them a letter for Chinese with the Emperor's addenda. They crossed Denmark and stopped at Coimbra. But Gruber was unable to rebuild the mission at Beijing because of the Cardinal Consalvi and *Propaganda Fide* opposition. The Emperor Alexander had to cancel the Jesuit's journey to China. Korsak went to England, Grassi to USA, and Sturmer left the Society at Petersburg. The Nanking Bishop Laimbeckhoven, Hallerstein's best friend, asked to enter Gruber's "new" Jesuit society. We claim that Gruber was the most successful follower of the Mattheo Ricci and Hallerstein's method by combining the successful Western science and technology with the Catholic propaganda.

Slovenia is hundreds times smaller than China.

Nevertheless, with Hallerstein and Gruber Slovenians made their way into Chinese history. They even wrote some of the most important pages of it: Beijing astronomer Hallerstein published far the greatest number of scientific works in Europe, and Gruber enabled the continuous development of Jesuit Order in Russia, and eventually also tried to establish the new Jesuit organization at China and USA.

Gruber decisively influenced Bishop Carroll's development of the catholic hierarchy and Jesuits Schools at USA. The USA situation was different from Europe or China in many aspects with the new world settlers' cultural level being comparatively low at Gruber's time. In spite of the Jesuit Bošković's friendly relations with American Benjamin Franklin, USA was not so promising as China or even South America before the end of Napoleon's wars. Gruber studied with Bošković's Viennese collaborators and helped to raise the Franklin's fame all over Europe. Jurij Vega and other Gruber's pupils discussed Franklin's electricity ideas. Gruber also studied Humboldt's American measurements.